

ULUSLARARASI

ERZİNCAN

SEMPOZYUMU

International ERZİNCAN Symposium

BİLDİRİLER

CİLT - 1

28 Eylül - 01 Ekim 2016

September 28 – October 1, 2016

ERZİNCAN
VALİLİĞİ

ERZİNCAN
BELEDİYESİ

ERZİNCAN
ÜNİVERSİTESİ

Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yerleşkesi / Erzurum University Faculty of Law Campus
ERZİNCAN - TÜRKİYE

ERZİNCAN 2016
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI ERZİNCAN SEMPOZYUMU
28 EYLÜL – 1 EKİM 2016 ERZİNCAN
BİLDİRİLER
CİLT 1

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN

Bu kitabın tüm hakları Erzincaan Üniversitesi'ne aittir.
Kitapta yer alan bildirilerdeki tüm sorumluluk yazarlarına aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Haberleşme Adresi:

Erzincaan Üniversitesi Rektörlüğü
Fatih Mahallesi, 24100, ERZİNCAN
Tel: 444 8 024 – (446) 226 66 66
Aralık 2016

Kapak Tasarımı

Tevfik Fikret ALYANAK

ISBN

Takım No: 978-975-01338-3-1 (Tk)

Kitap No: 978-975-01338-4-8 (1. C)

**HALVETÎ SUFÎSÎ PİR MUHAMMED ERZİNCANÎ VE İLK DÖRT
HALİFENİN HİLAFET VE FAZİLET SIRALAMASINA İLİŞKİN YAKLAŞIMI
KHALWATI MYSTIC PİR MUHAMMED ERZİNCANÎ AND HIS PERCEPTION OF
KHILAFAH AND VIRTUE OF FIRST FOUR KHALIFAS**

İsmail AKKOYUNLU*

Özet

Ömer el-Halvetî (ö.800/1397-1398) tarafından XIV. yüzyılda Azerbaycan bölgesinde kurulan Halvetîlik, tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayanan Sünnî içerikli bir tarikattır. Tarikatların Sünnilik ile olan ilişkilerini belirleyen en önemli unsurlardan biri ise ilk dört halifenin hilafet ve fazilet sıralaması ile ilgili algı- larıdır. Halvetîlik, tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayanmakla birlikte fazilet konusunda hilafet sıralamasını esas almış ve bu durum, Halvetî suflerinin eserlerinde Sünnilikle ilgili işlenen en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Bu hususa değinen Halvetî suflerinden biri de Pir Muhammed Bahaeddin Erzincanîdir (ö.879/1474). Pir Muhammed Bahaeddin Erzincanî, halifelere övgülerde bulunurken Sünnî hilafet sırala- masını esas almıştır.

Bu tebliğde onun Sünnî kabul doğrultusunda şekillenen ilk dört halife algısı ve bu minvaldeki değeri- lendirmeleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pir Muhammed Bahaeddin Erzincanî, Halvetilik, İlk Dört Halife, Sünnilik.

Abstract

Khalwatism is an order (tariqah) which is founded by Ömer el-Khalwatî (ö.800/1397-1398) in the region of Azerbaijan in XIV. century. The lineage of Khalwatism is based on Hz. Ali even though it is a Sunni order. One of the most important point which determines the relationship between orders and Sun- nism is the perception of the orders concerning the placement of first four khalifas in the context of khilafah and virtue. Even though the lineage of Khalwatism is based on Hz. Ali the Khalwatî mystics have based on placement of khilafah in the matter of virtue. So this point has become one of the most important subject about Sunnism in the works of Khalwati mystics. Pir Muhammed Bahaeddin Erzincanî (d.879/1474), as a Khalwati mystic, has given information about this matter in his work and has based on placement of khila- fah in the matter of virtue.

This article aims at evaluating his perception of the first four khalifas which has been formed in the context of Sunnism.

Key Words: Pir Muhammed Bahaeddin Erzincanî, Khalwatism, First Four Khalifas, Sunnism.

Giriş

Mezheplerin suflikle ilişkisi diğer bir deyişle tarikatların ve sufi düşüncenin mezhep algısı, Mezhepler Tarihi açısından olduğu kadar Tasavvuf Tarihi açısından da önemli ve araştırılmaya değer bir konudur. Zira sufi müellifler, hicrî üçüncü ve dördüncü asırlardan itibaren kaleme almış oldukları eserlerinde sadece Tasavvuf'un özüne dair konulara temas etmemiş aynı zamanda inançla ilgili meselelere de değinme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu durum, yeni bir mezhep ihdasın- dan ya da farklı bir mezhebî söylemden çok genellikle bir mezhebe eklenme şeklinde kendini göstermiştir. Tasavvuf Tarihi'ne bakıldığında bu bağlamda genellikle Sünniliğin ön plana çıktığı ve birçok sufinin eserlerinde Sünnî din anlayışını benimsediklerini belirtme ihtiyacı hissettikleri görülmektedir.¹

Tarikatlara ve bu tarikatların oluşturduğu edebiyata göz atıldığında mezhep algısı ile ilgili ilk olarak karşımıza “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” kavramı çıkmaktadır. Sufi gruplar, irfanî ve ta- savvufî bilgilerini tarikatlar üzerinden ele alırken kelmâ ve itikadî konularda mezhep faktörünü öne çıkarmak durumunda kalmış ve bu söylem çoğunlukla Sünnî bakış açısının çizmiş olduğu sınırlar çerçevesinde şekillenmiştir. Böylelikle Sünnî inanç biçimine vurgu yapılmış ve birçok tarikat, itikat ile ilgili meselelerde Sünnî din anlayışını benimseme yoluna gitmiştir.

* Arş. Gör. Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye, iakkoyunlu@ankara.edu.tr

¹ Kelâmî/itikadî konuların sufi müelliflerin gündemine taşınması ve bu konuların ele alınışı ile ilgili değerlendirmeler için bkz. (Akkoyunlu, 2013, s. 5-36) Sufi müelliflerin akidevî konuları ele alması ve bu hususta ortaya çıkan “Ehl-i Sünnet” vurgusu için ayrıca bkz. (Kaplan, H; Şık, İ. 2006, s. 90)

Erken dönem sufi müellifler, mezhebî bir yapı olarak Sünnîliği ele aldıklarında çok farklı itikadî konulara girmişlerdir.² Özellikle Gazalî öncesi dönemde sufi grupların inanç ilkeleri bakımından karşı karşıya kaldıkları ithamlar, onları bir anlamda böyle bir tavır almak zorunda bırakmıştır. Bu doğrultuda hem kelamî yapılar da olduğu gibi itikada müteallik konular ele alınmış hem de ilerleyen dönemlerde bazı farklı konulara temas edilmiştir.³ Bu konulardan biri olarak karşımıza ilk dört halifeye yönelik tarihî-teolojik algılama biçimleri çıkmaktadır. İlk dört halife ile ilgili hususun ise en temelde hilafet sıralaması ve hilafet-fazilet ilişkisi bağlamında ele alındığını belirtmek gerekir.

İlk dört halifenin hilafet ve fazilet sıralaması ile ilgili değerlendirmeler, Haricilik, Şia, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve önemli tartışmaların yanı sıra ayrışmalara da zemin hazırlamıştır. Hilafet ile ilgili meselelerin özellikle Ehl-i Sünnet ve Şia arasında önemli bir kırılma noktası olduğu ve tarihin ilerleyen dönemlerinde mezhebî kabullerin ötesine geçerek Fıkıh ve Tasavvuf gibi önemli İslamî disiplinlerin ilgi alanlarına girerek değişik yönleriyle ele alındığı bilinmektedir. Denilebilir ki sufi müelliflerin eserlerinde halifelerle ilgili bölümlere yer vermeleri ve bunu Sünnî mezhebî kabuller doğrultusunda yapmaları, meseleyi hem Tasavvuf alanının dışına taşımakta hem de diğer disiplinlerle ilişkilendirmektedir. Bu verili durum aynı zamanda mezheplerle ve mezhebî unsurlarla sufilik arasındaki ilişkinin önemini artırarak farklı boyutlarıyla ele alınmasına gerekçe sağlayan hususların da başında gelmektedir.

Bilindiği üzere Sünnîlik ile Şiîliğin hilafet meselesi bağlamında İslam'ın erken dönemine ait algıları, farklılık göstermektedir. Bu farklılık, her iki ekol için de sanılandan çok daha fazla tarihî ve itikadî anlamlar taşıyan bir yoğunluğa sahiptir. Zira İslam'ın erken dönemine ait bu iki farklı algı, Ehl-i Sünnet ve Şia'nın sadece farklı iki itikadî ekol olarak belirmesine zemin hazırlayan bir faktör olarak öne çıkmamış aynı zamanda bu iki ekolün tarih, teoloji, kültür ve kimlik başta olmak üzere birçok alanına nüfuz ederek etkide bulunmuştur. Böylelikle bu iki yapı, başta hilafet konusu olmak üzere birçok konuda ayrışarak farklı iki düşünme biçimi ve zihniyet halinde tarihteki yerini almıştır.

Erken döneme ait bu farklı algılama biçiminin mihrini, Hz. Peygamber'in vefatının ardından kimin halife olacağı, halifenin nasıl tayin edileceği, hilafet sıralaması ve bu sıralamanın aynı zamanda fazilet sıralaması olarak da kabul edilip edilemeyeceği gibi hususlar oluşturmaktadır. Aynı zamanda hilafet-fazilet ilişkisi bağlamında Zeydiyye tarafından "efdâl-mefdûl" anlayışı şeklinde kavramsallaştırılarak literatüre kazandırılan bu tartışma konuları, genellikle kelamcılar tarafından polemik konusu yapılmıştır. Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi muhtelif nedenlerden ötürü sufi çevrelerin itikadî konularda görüş beyan etmeye başlamasının ardından tarihat mensuplarının da gündemine taşınan bu husus, değişik yönleriyle ele alınarak tartışılmıştır. Halvetîlik bunun en belirgin örneklerinden birini oluşturmaktadır. Zira birçok Halvetî açısından bu husus, eserlerinin önemli başlıklarından biri olagelmıştır. Halvetî geleneğe mensup Muhammed Bahaeddin Erzincanî de eserinde bu konuya temas eden sufilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pir Muhammed Erzincanî'nin Hilafet ve Fazilet Sıralamasına İlişkin Yaklaşımı

Sünnî kimliğin inşası noktasında tarikatların önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu çevrelerde üretilen tasavvufî literatürde Sünnî akide esas alınmış hatta Ehl-i Sünnet'in kimlikel bir mahiyet arz eden temel kabulleri, müstakil başlıklara dönüştürülmüştür. İlk dört halifenin hilafet ve fazilet sıralamasıyla ilgili temel Sünnî görüş, bunun en belirgin örneklerindedir. Bu konuyu gündemine

² Bu konulara tevhid, sıfatlar, iman, nübüvvet, kader ve halku'l-Kur'an gibi hususlar örnek verilebilir.

³ Gazalî sonrası dönemde sufiler yelpazeyi genişletmek durumunda kalmışlardır. XVI. ve XVII. yüzyıllara gelindiğinde ise özellikle Osmanlı coğrafyasındaki sufiler eserlerinde sema ve devran, raks ve kabir ziyaretleri gibi konulara temas etmişlerdir. Zira dönemin Tasavvuf karşıtı zahiri algısı, itikat ile alakalı olmamasına rağmen bu tür konular üzerinden sufileri zındıklıkla suçlamışlardır. Bu duruma bir tepki olarak dönemin sufi müellifleri, eserlerinde bu tür konuları izah etmiş bunlara ek olarak tevhid, iman ve sıfatlar gibi konulara değinmiş ve hem şeriat üzere olduklarını hem de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e mensup olduklarını belirtmişlerdir. (Çoban, 2015, s. 2-7) Böylelikle tartışma konularının sayısının artmasına ek olarak Sünnîlik vurgusu, varlığını koruyarak işlevini sürdürmeye devam etmiştir.

taşıyan ve kimliksel anlamda belirli bir rol atfeden tarikatlardan biri ise Halvetîliktir. Alevî⁴ bir silsileye sahip olmasına yani tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayanmasına rağmen Halvetîlik, Sünnî görüşü esas almış ve ilk dört halifenin hilafet sıralamasını fazilet sıralaması olarak değerlendirmiştir. Başta Muhammed Bahaeddin Erzincanî olmak üzere Halvetî sufilerinin eserlerinde bu durumu açık bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Her ne kadar Hz. Ali'nin fazileti konusunda Halvetî sufilerinden Şemseddin Sivasî'nin bazı aşırı ifadelerine⁵ (Sivasî, 2000, s. 266-267; Ünlüsoy, 2015, s. 215-217) rastlansa da bu örnek, Halvetîliğin hilafet-fazilet ilişkisine bakışında herhangi bir değişikliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak etkiye sahip olamamıştır. Böylelikle bu geleneğe bağlı sufiler, eserlerinde farklı tonlarda ve içeriklerde de olsa ilk dört halifeye özel bölümler ayırmışlar ve girişte de belirtildiği gibi konunun özüne dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Erken dönem Halvetî sufileri içerisinde bu konuyu ele alan isimlerin en önemlilerinden biri olan Muhammed Bahaeddin Erzincanî, sadece bu gelenek içerisinde önemli olmakla kalmamış aynı zamanda erken sayılabilecek bir dönemde bu konuya temas ederek bir anlamda sonraki isimlere de öncülük etmiştir. Sünnî tarih ve hilafet algısı ile ilgili Erzincanî'nin sonraki dönem Halvetî sufilerine doğrudan ya da dolaylı etkisine dair elimizde açık bir kanıt olmamakla birlikte kendisinin yaşamış olduğu zaman dilimi ve aynı tarikat geleneği içerisindeki sufilerin birbirleriyle etkileşimlerinin imkânı gibi hususlar, bu türden bir değerlendirmenin ihtimal dışı olmadığını düşündürmektedir.⁶

Halvetîlik geleneğinin önemli isimlerinden biri olan Muhammed Bahaeddin Erzincanî, Erzincan'ın Üzümlü ilçesine bağlı Karakaya (Keleriç) köyünde dünyaya gelmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333, s. 47; Has, 2006, s. 36). Kaynaklarda adı Pir Muhammed Erzincanî olarak geçmektedir. Halvetîliğin Anadolu'ya yayılmasında önemli bir rol oynamasına ve birçok öğrenci yetiştirmesine rağmen kaynaklarda kendisinden yeterince bahsedildiğini söylemek güçtür⁷ (Şükürov, 2005, s. 504). İlim tahsilini Erzincan'da tamamlayan Muhammed Bahaeddin, zahirî ve batınî ilimlere muttalî olmuş, mücadele ve riyazat ehli bir hayat sürmüştür (Has, 2006, s.36). Aynı zamanda bir medresede müderris olan Erzincanî, gördüğü bir rüya⁸ üzerine Şirvan'a gidip Yahya eş-Şirvanî'ye intisap etmiştir. Seyr-ü sülûkünü tamamlamasının ardından halife tayin edilerek irşad göreviyle Erzincan'a geri gönderilmiş ve doğduğu köyde bir zaviye ile mescit yaptırarak Halvetîliği yaymaya başlamıştır (Has, 2006, s. 36; Şükürov, 2005, s. 504).

Kaynaklarda müellif ve musannif bir mürşid olarak nitelenen Erzincanî, manzum ve mensur birçok eser kaleme almasına rağmen⁹ (Has, 2006, s. 36; Okumuş, 1992, s. 13) günümüze sadece seyr-ü sülûk makamlarına (atvâr-ı seb'a) dair 814 beyitlik manzum tasavvuf eseri *Makâmâtü'l-Ârifîn ve Maârifü's-Sâlikîn* ulaşmıştır. Dili yer yer Yunus'u anımsatan (Okumuş (haz.), 1992, s.

⁴ Bu kavramın Şiîlik ya da günümüz Alevîliği ile bir bağlantısının olmadığını buradaki Hz. Ali kültürünün tarikat silsilesinde Hz. Ali'nin öncü konumu ile ilgili olduğu hususunun belirtilmesi gerekir.

⁵ Şemseddin Sivasî, diğer Halvetîler gibi hilafet sıralamasını aynı zamanda fazilet sıralaması olarak görmesine rağmen yine de Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili Şiî orijinli bazı rivayetlere yer vermekten kaçınmamıştır.

⁶ Özellikle Muhammed Bahaeddin Erzincanî'nin (ö.879/1474) Halvetîlik açısından erken sayılabilecek bir dönemde yaşamış olması ve kendisinden sonra gelen Davud el-Halvetî (ö.913/1507) ve Nev'î (ö.1008/1599) gibi Halvetî sufilerinin eserlerinde benzer bir tarzda hilafet sıralamasına büyük özen göstererek kendilerinden önce oluşmuş bulunan bu geleneğe bağlı kalmış olmaları önemlidir. Davud el-Halvetî ve Nev'î'nin konu ile ilgili değerlendirmeleri için bkz. (İslamoğlu, 2007, s. 229-230, Sefercioğlu, 2001, s. 29, krş. Ünlüsoy, 2015, s. 211,212). Bu isimlerin yanı sıra Yiğitbaşı Ahmet Marmaravî (ö.910/1504) ve Şemseddin Sivasî (ö.1006/1597) gibi önemli Halvetî sufileri de eserlerinde bu konuyu ele almışlardır. Halvetî sufilerinin bu geleneği devam ettirmeleri, tarikat içerisindeki bu algılaşma biçiminden etkilendiklerini ve Erzincanî'nin öncü bir konuma sahip olduğunu düşündürmektedir. Bu noktada Halvetîliğin sahip olduğu Sünnî yapının başlı başına bir etken olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.

⁷ Bahaeddin Erzincanî gerçekten de Halvetîliğin Anadolu topraklarında yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Erzincan, Karaman, Amasya, Uşak ve Manisa gibi Anadolu'nun çeşitli illerinde müntesiplerinin bulunması, bunun en güzel göstergelerindendir (Okumuş (haz.), 1992, s. 12).

⁸ Erzincanî'nin ders halkasını terk ederek Şirvan'a gitmesine neden olan rüyası için bkz. (Okumuş, 1992, s. 11)

⁹ Bu noktada Muhammed Bahaeddin Erzincanî'ye nispet edilen eserlerin bir kısmının Yahya-i Şirvanî'ye ait olduğu şeklindeki tespitin de dikkatlerden uzak tutulmaması gerekir (Şükürov, 2005, s. 505).

13) eserin giriş kısmında tevhid, münacaat, na't ve medh-i çehâryar yer almaktadır. Eserin tebliğimizde araştırma konusu yaptığımız halifelerle ilgili medhiyeler kısmından önce Allah'ın birliğini ve kudretini dile getiren müellif, peygamberimizin son elçi olduğu ve kâinatın onun yüzü suyu hürmetine yaratıldığını konu edinmiştir. Halifelerle ilgili kısımdan sonra ise tasavvufi makamlar ve sülûk mertebeleri gibi sufî uygulamalara dair konulara temas edilerek eser sonlandırılmıştır.

Erzincanî, sadece eser telif etmekle kalmamış Muhammed Cemal-i Halvetî (Bursalı Mehmed Tahir, 1333, s. 47), Pir Ahmed-i Erzincanî, Şeyh Fethullah-ı Kastamonî, İbrahim Kemal-i Kayserî (Has, 2006, s. 36), Kemal Ümmî ve Abdülmecid Şirvanî (Okumuş, 1992, s. 13-14) gibi halifeler yetiştirerek Halvetîliğin Anadolu'ya yayılmasında önemli bir rol icra etmiştir. (Ceyhan, 2015, s. 701). Aynı zamanda Halvetî gelenek içerisinde de önemli bir yere sahip olan Muhammed Bahaeddin, vaktinin büyük bir kısmını köyünde irşat faaliyetleriyle geçirmiştir. Köyünden fazla çıkmamasına ve ilim faaliyetlerinin dışında bir şeyle uğraşmamasına rağmen dönemin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Osmanlılar'la savaşa konusunda fikirlerine danışacak kadar da etki ve manevî nüfuz sahibi olmuştur (Şükürov, 2005, s. 504; Okumuş, 1992, s. 12). Zaman zaman Erzincan'a gelerek Cami-î Kebir'de dersler veren Muhammed Bahaeddin, ömrünün büyük bir kısmını geçirdiği Karakaya köyünde 879/1474 yılında vefat etmiştir (Bağdatlı İsmail Paşa, 1995, s. 209; Has, 2006, s. 37; Bursalı Mehmed Tahir, 1333, s. 47).

Muhammed Bahaeddin Erzincanî, günümüze ulaşan tek eserinde tebliğimizin konusunu teşkil eden halifelerle ilgili hususa temas ederek çeşitli değerlendirmelere yer vermiştir. Erzincanî, öncelikle Hz. Peygamber'e methiyelerde bulunmuş daha sonra ise ilk dört halife ile ilgili değerlendirmelerine geçmiştir. İlk olarak Hz. Ebubekir'e değinen Erzincanî, onun ilk iman eden, küfür mücadelesinde bulunan, Hz. Peygamber'e büyük bir bağlılık göstererek din yolunda mücadele eden kişi olduğunu belirtir (Erzincanî, 1992, s. 24). Ona göre Hz. Ebubekir, malını din ve Allah yolunda harcayarak sağlam bir itikada sahip olmuş, Hz. Peygamber'in can yoldaşı olması nedeniyle de İslam dininde ilk ve önemli bir yer edinmiştir. Hz. Ebubekir, İslam'a olan sarsılmaz bağlılığından ötürü dinin zevk ve lezzetine ermiş böylelikle de küfrün zulmünden kurtularak dinin güneşiyle nurlanmıştır (Erzincanî, 1992, s. 25).

Muhammed Bahaeddin Erzincanî, Hz. Ebubekir ile ilgili ilk Müslüman olması, küfürle mücadelesi ve dine olan bağlılığı gibi hususlara değindikten sonra onun konumuz ile ilgili mümeyyiz vasıflarını ifade eden yönlerine temas etmiştir. Buna göre Hz. Ebubekir, "*Cümlesinden ol mukaddem yâr idi*" ifadesiyle nitelenmiş ve İslam dinindeki öncü misyonu tahkim ve takdim edilmiştir. Daha sonra ise Hz. Ebubekir'in dinin zorlukları karşısında yılmadığı, olanca zahmetlere katlandığı, Hz. Peygamber'i büyük bir bağlılıkla dost edindiği ve bu dünyada ona bağlılığı ile bilindiği gibi hususlarla değerlendirmelerini sürdürmüştür. Son olarak ise Erzincanî, Hz. Ebubekir ile ilgili

*"Kim ta'assub kılsa buna dünyâda
Yiri yokdur Hak katında 'ukbâda"*

ifadelerine yer vererek bütün bu söylediklerine muhalefet edenlerin ve Hz. Ebubekir'in tarihî gerçekliğine karşı hizipleşenlerin Allah katında bir yerinin olmadığını ifade etmiştir (Erzincanî, 1992, s. 25).

Görüldüğü üzere Erzincanî, tipik bir sünnî refleks göstererek önce Hz. Ebubekir'in dindeki yerini tahkim eden değerlendirmelere yer vermiş daha sonra ise onun ilk halife olduğunu ihsas ettirecek bir biçimde dindeki ve İslam Tarihindeki en önemli vasıflarından biri olan ilk halife olması gerçeğini ve öncü misyonunu dile getirmiştir. Her ne kadar Erzincanî, beyitleri arasında hilafet seçimine dönük ya da Hz. Ebubekir'in ilk meşru halife seçilmesi ile ilgili değerlendirmelerde bulunmasa da onu diğer halifelere takdim etmesi ve beyitleri arasında ilk olarak ona yer vermesi anlamlıdır. Ayrıca Hülefa-i Raşidîn algısının Sünnî telakki çerçevesinde şekillenmesi ve bu durumun Sünnîlik açısından son derece önemli olması gibi öncüllerden hareketle onun Hz. Ebubekir'i ilk meşru halife kabul ettiği sonucuna ulaşılabilir.

Hız. Ebubekir ile ilgili bu tür değerlendirmelerde bulunan Erzincanî, Sünnî tarih ve hilafet algısına uygun bir biçimde ondan hemen sonra Hız. Ömer ve Hız. Osman ile ilgili görüşlerini sıralamıştır. Hız. Ömer ile ilgili din uğruna canını verdiği, son derece adil olduğu, Hız. Peygamber’i can-ı gönülden sevdiği, İslam dininin yayılmasında büyük hizmetlerinin olduğu ve her daim hakkın yanında durarak batılın karşısında yer aldığı gibi hususlara temas etmiştir (Erzincanî, 1992, s. 25). Son olarak ise

*“Kim ki sevdi bunlara oldu halil
Bunlara buğz kılan oldu zelil”*

ifadelerine (Erzincanî, 1992, s. 26) yer vererek ilk iki halifenin konumu, bunlara karşı nasıl bir tavır içerisinde olunması gerektiği ve Hız. Ömer’in hilafetini ve dindeki konumunu tanımayarak bunlara buğz edenin zelil olduğu gibi hususlara değinerek ilk iki halife ile ilgili algısını yansıtan çok önemli ipuçları sunmuştur.

Erzincanî, bu bağlamda Hız. Osman ile ilgili olarak ise onun üçüncü halife olduğu, malı ve canı ile din yolunda mücadele ettiği, hak yolunda çok cefalar çektiği, hayâsı ile bilindiği ve Kur’an ile ilgili önemli hizmetlerde bulunduğu gibi yönlerine temas etmiştir (Erzincanî, 1992, s. 26). Daha sonra ise son beyitte

*“O Allah viridi bu âli makamı
Diyen yok buna tutan intikamı”*

ifadelerine (Erzincanî, 1992, s. 26) yer vererek muhtemelen onun hilafetinin mahiyetine ve meşruiyetine ilişkin kanaatlerini dile getirmiştir. Öyle görülmektedir ki Erzincanî, ilk iki halifede olduğu gibi üçüncü halife Hız. Osman ile ilgili de benzer bir tavır takınmış ve onun üçüncü halife olduğu şeklindeki Sünnî hilafet algısını beyitlerinin baş ve son taraflarında dile getirmiştir.

Son olarak ise Erzincanî, Hız. Ali ile ilgili değerlendirmelerine geçerek onun mümeyyiz vasıflarını ve hilafet sıralamasındaki konumunu ele alan ifadelerle yer vermiştir. Bu doğrultuda beyitlerinin hemen başında Hız. Ali ile ilgili *Hâtem-i çârum emîru’l-mü’minîn* (Erzincanî, 1992, s. 26) ibaresini kullanarak onun müminlerin emiri olarak dördüncü halife olma sıfatına sahip olduğunu dile getirmiştir. Hız. Ali ile ilgili ilk olarak Sünnî telakkiye uygun bir biçimde onun dördüncü halife olduğunu belirten Erzincanî, daha sonra onun tarikat geleneğindeki bir yönüyle de İslam dinindeki yerini ve konumunu tasvir eden beyitlerine geçmiştir. Buna göre Hız. Ali, ilmin ve keremin kaynağı, ariflerin ve evliyanın dayanağı, müttakîlerin imamı ve kutbu’l-aktâb olmasının yanı sıra din yolunda şehit düşmüş önemli bir isimdir (Erzincanî, 1992, s. 27).

Bütün bu verilerden de anlaşılacağı üzere Hız. Ali, Halvetîlik içerisinde tarikat silsilesinin kendisine dayandığı kişi olmasına rağmen hatta tarikatın adap ve erkânında önemli bir yeri olmasına rağmen hilafet sıralamasında son sırada yer almış ve dördüncü halife olarak kabul edilmiştir. Hız. Ali’nin tarikat geleneği açısından sahip olduğu bu ayırt edici özellikleri, onun ne hilafet ne de fazilet sıralamasında ilk üç halifeye nazaran farklı bir konumda görülmesine imkân vermiştir. Şemseddin Sivasî gibi fazilet konusunda Hız. Ali’ye farklı bir konum tahsis eden yaklaşımları bir kenara bırakacak olursak genel görünümün bu minval üzere olduğu söylenebilir. Bu durumu, Hız. Ali açısından bir eksiklik ya da olumsuzluk olarak değil de Sünnî tarih ve hilafet algısının Halvetî sufilerinin zihinlerindeki izdüşümünün zorunlu bir sonucu olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Halvetî sufilerinin bu noktada Şîî tarih ve hilafet/imamet algısına yaklaşmama gibi bir hassasiyet içerisinde olabilecekleri de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Halvetî geleneğe bağlı sufilerin zihinlerinde hilafet ve fazilet algısı ile tarikat silsilesi arasında organik bir bağın olmadığı tespiti de böyle bir tablonun ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamış gibi görünmektedir. Yine de hilafet sıralaması ile tarikat silsilesinin birbirlerine nispetle nasıl bir özgül ağırlığa sahip olduğunu tespit edecek çabaların bu hususun daha net ve çok yönlü bir şekilde ortaya konmasına fayda sağlayacağını belirtmek gerekir.

Sonuç

Muhammed Bahaeddin Erzincanî’nin İslam’ın erken dönemi bağlamında Sünnîlik algısı ya da Hulefâ-i Raşidîn tasavvuru, Hız. Ebubekir’i ilk meşru halife kabul etmesinden veya ilk dört

halifenin hilafet sıralamasını aynı zamanda fazilet sıralaması olarak kabul etmesine zemin hazırlayan değerlendirmelerinden çıkarılabilir. Hz. Ali algısı ise onun hakkında övücü ifadelerle yer vermesine ve tarikat geleneğindeki hakkını teslim etmesine rağmen onu son halife olarak kabul etmesi ve diğer üç halifeye takdim etmemesi gibi hususlardan hareketle tespit edilebilir. Halvetiliğin silsilesinin Hz. Ali'ye dayanmasına rağmen Erzincanî'nin diğer birçok Halvetî sufisinde görüldüğü gibi hilafet sıralamasında Hz. Ali'yi ilk sırada görmemesi ise onun Sünnî bakış açısı çerçevesinde şekillenen tarih algısı ile ilgili gibi görünmektedir. Bu durum aynı zamanda Halvetî sufilerinin zihin dünyalarında tarikat silsilesi ile hilafet algısı ya da sıralamasının birbiriyle doğrudan ilişkilendirilemeyecek ayrı kategoriler olarak yer edinmiş olduğu saptamasını akıllara getirmektedir. Alevî tarikat silsilesine sahip olmanın yoğun ve ayırt edici mezhebî kodlar taşımadığı da ayrıca belirtilmelidir. Başta Erzincanî olmak üzere Halvetî sufilerinin hilafet sıralamasını Sünnî kabuller doğrultusunda ele almaları, tarikatın Sünnî yapısının korunmasına yönelik bir bilinç halinin dışavurumu olarak da değerlendirilebilir. Bu genel tespitlerin sonucu olarak Erzincanî'nin ilk dört halifenin hilafet sıralamasını aynı zamanda fazilet sıralaması olarak da gördüğü ve konu ile ilgili değerlendirmelerini bu Sünnî kabul doğrultusunda yaptığı söylenebilir.

Kaynakça

- Akkoyunlu, İ. (2013). *Erken Dönem Tasavvuf Eserlerinde İtikadî Unsurlar*, Do"ktora Semineri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bağdatlı İsmail Paşa, (1955). *Hediyetü'l-Arifin Esmâ'l-Müellifin ve Asarü'l-Musannafin*, Beyrut: Daru't-Turasi'l-Arabi.
- Bursalı Mehmed Tahir, (1333). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Ceyhan, S. (2015). *Üç Pirin Mürşidi Halvetiyye Ramazaniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alaeddin Efendi*, İstanbul: İsam Yay.
- Ceyhan, S. (ed.), (2015). *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul: İsam Yay.
- Çoban, A. (2015). "Mihnet Dönemi Süfiliğinde Savunma Amaçlı Akâid Yazıcılığı: XVII. Yüzyıl Osmanlı'sında İki Süfi İki Eser" *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 36, ss. 1-30.
- Erzincanî, Pir Muhammed Bahaeddin, (1992), *Makâmâtü'l-Ârifin ve Maârifü's-Sâlikîn*, haz. Necdet Okumuş, İstanbul: Etam Matbaacılık.
- Has, İ. (2006). *Şabâniyye Silsilesi Silsile-i Tarîk-ı Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamonî*, Ankara: Sahhaflar Yay.
- İslamoğlu, A. (2007). *Davud-ı Halvetî ve Gülşen-i Tevhid ü Tahkik (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: A. Ü. Sos. Bil. Ens.
- Kalaycı, M. (2015). *Osmanlı Sünniliği*, Ankara: Otorite Yay.
- Kaplan, H; Şık, İ. (2006). "Ahmed er-Rifâ'î'nin İtikadî ve Kelâmî Görüşleri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 16, ss. 87-105.
- Küçükdağ, Y. (2005). *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, İstanbul: Çizgi Yay.
- Martin, B. G. (1972). "A Short History of the Khalwati Order of Dervishes", *Scholars, Saints and Sufis*, ed. Nikki R. Keddie, London: University of California Press.
- Ögke, A. (2001). *Yiğit Başı Velî Ahmed Şemseddin-i Marmaravî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yay.
- Öngören, R. (2016). *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Özer, H. (2007). *Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî Usûl-u Vusûl-u İlahiyye, (Metin-İnceleme-Gramatikal Dizin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Tokat: Gazi Osman Paşa Üni. Sos. Bil. Ens.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Bas.
- Serin, R. (1984). *İslam Tasavvufu'nda Halvetîler ve Halvetîlik*, İstanbul: Petek Yay.
- Sivasî, Ş. (2000). *Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*, haz. Mehmed Emre, (Dört Büyük Halife), İstanbul: Bedir Yay.
- Şeker, F. M. (2013). *Osmanlı İslam Tasavvuru*, İstanbul, Dergah Yayınları.
- Uludağ, S. (1997). "Halvetiyye", *DİA*, c. 15, s. 393-395, İstanbul: TDV Yay.
- Ünlüsoy, K. (2015). *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları*, Ankara: TTK Yay.
- Zaur, Ş. (2005). "Muhammed Bahâeddin Erzincanî", *DİA*, c. 30, s. 504-505. İstanbul: TDV Yay.
- Zaur, Ş. (2004). *XV. Asır Mutasavvif Şairlerinden Bahaüddin Erzincanî ve Makâmâtü'l-Ârifin ve Maârifü's-Sâlikîn Adlı Eseri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.